HUNDRE ÅR MED LENIN I SIBIR — EN BERETNING OM MUSEUMS- METAMORFOSER I RUSSLAND

Marc Maure

Det var sent på kvelden den 7. november 1996, og vi satt på kaféen i Krasnojarsk Museumssenter, tidligere Lenin Museum, i byen Krasnojarsk i det indre av Sibir. Rett utenfor, ved Jeniseis bredde, sto den gamle hjuldamperen Sankt Nikolaj som Lenin brukte i 1897 på vei til sitt eksil, og litt bortenfor førte Lenin-avenyen til en monumental Lenin-statue foran guvernørens administrasjonsbygg. Noen mil sørover reiste den kolossale Lenin-demningen seg på tvers av Jenisei-floden, og enda lenger borte, der Sentral-Asias stepper begynner, lå byen Sjusjenskoje med friluftsmuseet reist rundt husene der Lenin bodde for hundre år siden. Museets direktør, Mikhail Sjubskij, som vanskelig kunne mistenkes for nostalgiske følelser for sovjettiden, løftet sitt glass og sa. «La oss skåle for jubileet for Oktoberrevolusjonen ... historien er vår historie, vi kan like eller mislike den, men den er uansett vår historie». To år senere ble Krasnojarsk Museumssenters nyskapende karakter belønnet med Europarådets museumspri¹.

Krasnojarsk-regionen er idag Russlands nest største administrative enhet.

Det russiske museumssystemet har siden slutten av 1980-årene gjennomgått store endringer. Mange institusjoner og utstillinger har forsvunnet og andre har blitt skapt under en prosess som har omdefineringen av Russlands forhold til sin fortid som objekt. Skjebnen til Lenin-museene, som var en dominerende del av det sovjetiske museumslandskapet, er spesielt symptomatisk i denne sammenhengen. I 1996 erklærte Aimo Minkkinen litt for hastig (Nordisk Museologi 1996/2), at

Now it is [Leninmuseet i Tampere i Finland] the world's last Lenin Museum. To be accurate, we must say «the world's last museum of Lenin's entire life's work». All Lenin Museums as such in Russia and other former socialist countries have closed their doors, last among them being the Central Lenin Museum in Moscow in november 1993.

I virkeligheten er situasjonen mer sammen-satt. Omdanningsprosessen som karakteriserer de russiske museene er kompleks, langvarig og preget av motsigelser. Dette skal jeg forsøke å vise, med vekt på situasjonen i Krasnojarsk-regionen i Sibir, som jeg har fått anledning til å følge gjennom forskjellige perioder siden 1996.²

«HISTORIEN ER VÅR HISTORIE, VI
KAN LIKE ELLER MISLIKE DEN, MEN
DEN ER UANSETT VÅR HISTORIE.»
(museumsdirektør Mikhail Sjubskij)

I Vest Europa har vi tradisjonelt ofte hatt ufullstendige og feilaktige kunnskaper om museene i Russland. Det gjaldt i høyeste grad under sovjettiden, der vår informasjon bare kom fra systemets trofaste representanter, som mer enn gjerne formidlet et positivt og ideologisk korrekt bilde av situasjonen. Fortsatt idag, selvom museumslivet i Russland har vært gjenstand for en omfattende fornyelse, er vårt syn preget av uvitenhet og stereotyper. I beste fall vet vi noe om hva som skjer ved de store museene i Moskva og St Petersburg, som langt fra er representative for situasjonen i resten av dette store landet.

Russland fikk en sentral betydning for utviklingen av det moderne museumsbegrepet. Alliansen mellom den politiske og den kulturelle avantgarde under revolusjonens første år, førte til skapning av verdens første museer for samtidskunst, moderniserte utstillingsspråket

og utviklet nyskapende metoder for å åpne museene for nye grupper. Men etterhvert i løpet av 1920-årene, ble museene systematisk omdannet til redskap for statlig propaganda og ideologisk skoling i marxism-leninismen, og dette for en lang tid fremover. (Gosselin 1993)

Under siste halvdel av 1980-åra, ga Glasnost-politikken grunnlag for en dyp og smertefull revisjon av landets historie. I 1987 slo Gorbatsjov fast at landets offisielle historieskriving hadde etterlatt en rekke «hvite flekker» som måtte fylles igjen med nye fremstillinger. Mange historiske begivenheter var enten forbigått i fullstendig taushet eller blitt sterkt fortegnet. Perioden ble preget av avsløringer om Stalins terrorvelde, GULag-systemet, tvangskollektivisering av landbruket og andre synder fra sovjetstaten. Revisjonen av Russlands historie berørte ikke bare partiets, men hele imperiets historie, og ble et spesielt effektivt våpen i den nasjonale kampen som blåste opp i ikke-russiske områder. En ny generasjon av museumsfolk fikk i denne perioden mulighet til å arbeide med utvikling av museumssystemet i nye retninger, med stor entusiasme og kreativitet. Det nye Majakovskij-museet i Moskva som åpnet i slutten av 80-åra og som representerer et museografisk høydepunkt internasjonalt sett – på grunn av sin banebrytende narrative struktur, og sitt formspråk inspirert fra konstruktivismen (Boym 1992:84–91) – kan stå som selve emblemet for den nye russiske museumsverdenen som ble født på denne tiden.³

Fra det skjebnesvangre året 1991, som så oppløsningen av det Kommunistiske Parti og sammenbruddet av Sovjetunionen, har museumsvesenet i Russland vært preget av en omfattende omdanningsprosess. Fra et system som på alle måter var sentralt styrt, kom museene

inn i en helt annen situasjon, som stilte dem overfor enorme og nye oppgaver. Til tross for store vanskeligheter med hensyn til organisering og finansiering, vokste antall museer betraktelig; i løpet av 1990-årene ble det opprettet flere museer i Russland enn under perioden 1950–1990. Det skjedde i form av en desentralisering, med ulike grupper, organisasjoner, lokale og regionale myndigheter som initiativtakere.

Museene ble, både som «erindringssted»⁴ og «dokumentasjonssenter», viktige aktører i en prosess som gikk ut på å omdefinere Russlands forhold til sin fortid og å skrive landets historie på ny. Dette er en kompleks prosess, i et konfliktfylt samspill mellom to ulike former for fortidsforståelse. Den første gjelder det kollektive minnet til et samfunn med sterkt traumatisk forhold til fortiden, på grunn av tragiske opplevelser og store lidelser gjennom det meste av det 20. århundre. Bearbeiding av traumatet foregår i skjæringspunktet mellom glemsel og erindring; hva skal huskes og fremheves? hva bør glemmes og fortrenkes? Den andre er selve historievitenskapens arbeidsfelt, med den kolossale oppgaven som består i å skrive den russiske historien på ny, dvs dokumentere det som faktisk skjedde, få fram sannheten om fortiden bak mytene og legendene, motarbeide løgn og glemsel. Pierre Nora sier:

Minnet er livet, båret av levende samfunn som er grunnlagt i dets navn. Det forblir i kontinuerlig utvikling, åpent for erindringens og glemselens dynamikk Historien, på den annen side, er rekonstruksjonen.... av det som ikke lenger er. Minnet er alltid et aktuelt fenomen, et bånd som binder oss til det evig nåtidige, historie er en representasjon av fortiden ... minner har rot i det konkrete, i rom, gester, bilder og gjenstander: historie binder seg selv til kontinuitetet i tid, til progresjon og til relasjonene mellom ting. (Nora 1984:10).⁵

Denne komplekse bearbeidelsen av forholdet til fortiden, som kjennetegner Russland idag, er både uttrykk og redskap for rekonstruksjonen av den russiske nasjonen. Russland har under de senere årene opplevd en dekonstruksjon av de sovjetiske nasjonale mytene, som ble konstruert siden Oktoberrevolusjonen, og en «virkelig» russisk historie og identitet er nå i ferd med å bli bygd opp igjen. Dette er av forskjellige årsaker et vanskelig, usikkert og ofte voldelig prosjekt. Selv om oppgjør og brudd med fortiden er nødvendig, føles det samtidig viktig å unngå at verdifulle deler av Russlands egenart går tapt i prosessen. Å kunne skille «ren» russisk kultur fra «kunstig» sovjetisk kultur, identifisere de «evige» elementene og verdien som kjennetegner den «ekte» russiskhet, frigjøre den fra stigmatene påført under sovjettiden, er en essensiell dimensjon ved prosessen. Samtidig er Russland et etnisk sett svært sammensatt land, som resultat av kolonisering av et enormt geografisk rom over lang tid, ofte i form av deportasjon av folkegrupper hentet fra fjerne områder av riket. Fremtiden vil vise hvordan og i hvilken grad landets mangfoldige etniske grupper blir integrert i et nytt russisk fellesskap.

La oss gi ordet til forfatteren Jevgenij Jevtusjenko, som skriver i diktet «*Lappeteppe*»:

*Bit
for bit
satte vi en gang Russland sammen,
festet til hennes makt biter av melankoli
og til hennes styrke –
biter av impotens.
Falske idealer rev oss i stykker,
og uten nåde,
i sanseløs hån mot fedrelandet
river vi våre idealer i biter
som et teppe.*

*Og over landet som atter er revet i stykker,
som om det igjen var før den første tsar,
igjen ved en korsvei,
ingenting annet enn aske
fra en evig brann –
elendige biter av flagg og skjebner.
Frelsen stiger ikke ned fra Moskva –
den vil stige opp fra Vologda og Irkutsk
Frelsen blir langsom,
bestående av biter
men bitene skal vokse seg sammen.
Farvel imperium!
Vær hilset Russland!
Hersk, Russland –
bare over deg selv.
Som bestemors teppe, midt i vår strid,
verner barna med en skjebne formet
av lapper.
Jeg skulle så gjerne
ved en kubbe i ovns aske
presse meg selv inn i bestemors lappeteppe,
slik at hun kan sy Russland sammen på nytt
bit
for bit
(Moynahan 1995:8)*

«LENIN HAR LEVD, LEVER FORTSATT,
OG VIL LEVE I ALL EVIGHET!»

(Vladimir Majakovskij i «Komsomolskaja» 1924)

Det finnes neppe i verdens historie en politisk figur som har vært gjenstand for en så omfattende dyrkelse som Vladimir Iljitsj Uljanov kalt Lenin. Det er bare i den religiøse verden, hos helgener og guddommer, at en kan finne noe lignende når det gjelder omfang og karakter. Kultens objekt var en evig levende Lenin som personifiserte partiet og grunnleggelsen av Sovjetstaten. Det absolutte bevis på Lenins udødelighet, og dermed hellige karakter, var hans kropps uforgjengelighet, hvilende til evig

tid i mausoleet på den Røde-plass i Moskva. Nina Tumarkin sier:

A regim that derives its legitimacy from a single ruler risks instability upon his death «But if after death that ruler becomes the object of a cult predicated on his continuing living power, then that cult can serve as a stabilizing force. This is precisely what happened with Lenin. The cult established nationwide upon his death was based on one theme: Lenin lives! Lenin's death was not to interfere with his continuing leadership of Soviet Russia. (Tumarkin 1997:165)

Lenin-kulten hadde alle de hovedkomponentene og virkemidlene som karakteriserer dyrkelse av guddommelige vesener: hellig grav (Lenin-mausoleet), evangeliebøker (Lenins skrifter), hagiografi (stor fortelling om Lenins liv), idoler (Lenins statuer), ikoner (Lenins avbildninger), templer (Lenin-museer), pilegrimsteder (Lenins grav og historiske oppholdssted), altere (Lenin-hjørner på skoler, arbeidsplasser m.m), relikvier (ting berørt av Lenin), fetisjer og amuletter (minnemedaljer, jakkemerker og andre ting båret på kroppen), offergaver (gaver gitt til Lenin-museene), og en mengde av ulike seremonier og ritualer der markering av minnedager (Lenins fødsel, Lenins død, Oktoberrevolusjonen m.m.) spilte en sentral rolle. Denne kulten var farget av elementer hentet fra den ortodokse liturgien så vel som den folkelige religiøsiteten, så som ikontilbedelse, helgendyrkelse, kult av tsaren som folkets «vesle far» m.m. Den Røde-plass i Moskva med Lenin-mausoleet var det sovjetiske imperiets symbolske senter, det viktigste kultsted for mengder av pilegrimer fra hele riket. Plassen utgjorde en av de mest fascinerende og virksomme scener for politisk teater som noen gang har eksistert, der Sovjetstatens viktigste seremonier hentet både kraft og historisk legitimitet fra den unike konsentrasjo-

nen av maktsymboler som Kreml-områdets ulike bygninger representerte.

Lenin-kulten fikk varierende intensitet og meningsinnhold under Sovjetunionens historie (Tumarkin 1997). Den ble utformert gradvis og mer eller mindre spontant fra 1917, da Lenin begynte å personifisere partiet i folks bevissthet. Kulten ble utviklet systematisk fra 1923, for å beholde Lenins makt levende da han ble alvorlig syk og ikke i stand til å regjere. Bl.a. blir Lenin Instituttet stiftet for å samle på og publisere alt han hadde skrevet. Lenins død i januar 1924 ble fulgt av en stor kampanje for mobilisering av folket i form av begravelsesrituale og diverse seremonier, St Petersburg ble omkalt Leningrad, Lenins kropp balsamert etc. Kulten ble da utviklet til et omfattende og organisert system av symboler og riter som berørte alle deler ved samfunns livet, med den hensikt å legitimisere Stalins makt og skape lojalitetsbånd mellom folket og partiet, personifisert ved Lenin. I 1930-åra blir Lenin-kulten erstattet av Stalin-kulten, «Lenin'en fra vår egen tid» som det het. Lenin blir relegert til rollen som ærefull forfader, og mausoleet blir pedestal for Stalin.

Under Khrusjov i 1950-årene, blir alle synlige spor av Stalin-kulten, som statuer, museer etc fjernet, inkludert hans basalmerte kropp som ble tatt ut fra mausoleet der han lå ved siden av Lenin. Samtidig gjenoppsto så og si Lenin fra de døde, og hans kult ble gjeninnført i form av en enorm produksjon av publikasjoner, skulpturer, malerier, plakater, utstillinger, Lenin-hjørner, seremonier, minnedager etc. Markeringene av Oktoberrevolusjonens 50 årsjubileum i 1967 og Lenins 100 årsdag i 1970, representerte et høydepunkt i kultens historie, med bl.a. åpning av store og nye museer (se senere i teksten).

I 1970-årene begynte kulten å forvitres og

tappes for mening. Under Gorbatsjov beholdt Lenin-figuren stort sett sin ferniss i selve Russland, som symbol på en progressiv kommunisme som ble ødelagt av Stalin og hans etterfølgere. Demonisering av Lenin tok til for alvor noen år senere, f.eks. i form av publikasjonen av Dmitri Volkagonovs banebrytende biografi (Volkagonov 1995), som avslørte hans faktiske rolle og ansvar for utviklingen av den sovjetiske totalitarismen.

Fra slutten av 1980-årene, feide en ikonoklastisk bølge over Lenin statuer, museer og andre minnesmerker i hele det tidligere Sovjetunionen (Lubyt 2001). Dette skjedde i høyeste grad utenfor Russland, i land der Lenin var oppfattet som symbol for russisk/sovjetisk kolonisering og undertrykkelse. I selve Russland ble Leningrad kalt St Petersburg igjen, museer ble nedlagt og statuer forsvant, men ellers var prosessen ikke systematisk. En del minnesmerker ble tatt vare på ved å få nye anvendelsesområder, som historiske dokumenter i museumssamlinger eller turistattraksjoner i spektakulære skulptur-parker.⁶ Tidlig i 1990-årene ble det sagt at det «å begrave Lenin var det samme som å begrave kommunismen og Sovjetunionen», dvs. at å fjerne hans lik fra mausoleet var en nødvendig eksorsisme for å utdrive demonene fra fortiden. I 1993 tok Jeltsin bort honnørgarden foran Mausoleet og satte igang prosessen for å få Lenin begravet i St Petersburg. Men fortsatt idag, etter ti år med debatt og aksjoner både for og imot, ligger fremdeles Lenin i mausoleet på den Røde-plass.⁷

Det kan se ut som om Lenin for de fleste russere idag har sluttet å eksistere som historisk figur, for å bli til en ren myte frigjort fra de mørke og problematiske sidene, dette til forskjell for Stalin som mange fortsatt husker som levende person. Mye tyder på at Lenins

8 minnesmerker er i ferd med å bli, og kanskje allerede i stor grad har blitt, stumme monumenter som pryder omgivelsene, uten å fremkalle stort mer enn likegyldighet – i beste fall litt nostalgi – hos de fleste. Dette er en skjebne som har rammet andre gudommer og diktatorer før ham.

En kan samtidig spørre seg om Lenin kan, i fremtiden, bli hentet fram igjen for å fylles med nytt ideologisk innhold og representere viktige verdier i det russiske samfunn som er i ferd med å ta form. Tumarkin pekte på at «*The cult of Lenin celebrates an immortal exemplary leader, while his living successors in the Kreml bear the burdens of age and power*» (Tumarkin 1997:268). Det er muligens i denne evigvarende «ungdommelighet» at hemmeligheten bak Lenins symbolske kraft og evne til overlevelse ligger.

«IN SOVIET TIMES, THESE WERE PRESTIGIOUS INSTITUTIONS, WELL-FUNDED, HOUSED IN PRESTIGIOUS BUILDINGS AND BOASTING HUGE VISITOR NUMBERS»
(van der Heijden 1998:7)

Et hovedtrekk ved museumsvesenet i Sovjetunionen var eksistensen av et omfattende system av institusjoner og minnesmerker knyttet til Lenins liv og virke. Systemet besto av et stort antall av anlegg, fra store og monumentale institusjoner til små leiligheter og plasser ute i naturen, ofte etablert på historiske steder der Lenin hadde oppholdt seg, inkludert i utenlandske byer. I følge offisielle tall utgitt av Sovjetunionens kulturministerium (Krivosheina 1980), eksisterte det i 1980 ca. 800 museer og 100 000 historiske leiligheter knyttet til Lenin i hele Sovjetunionen. Disse tallene kan virke noe overdrevet, men de gir uansett en

idé om omfanget av fenomenet.

Denne stedliggjøringen utgjorde et sentralt element i Lenin-kulten. Den var egentlig en viktig strategi i sakraliseringsprosessen som Lenin var gjenstand for. Den bidro på en avgjørende måte å gjøre ham udødelig, ved å materialisere hans eksistens og stadig minne om hans nærvær. Lenin som var borte i tiden var alltid og overalt tilstede i rommet.

Alle gjenstander med en eller annen tilknytning til Lenin ble museumsgjenstander. Ting som hadde tilhørt ham, ting han hadde laget, ting han hadde rørt ved eller fått som gave, til og med ting han var avbildet på, m.m. fikk status som relikvier, ikoner eller fetisjer, dvs. tillagt hellige egenskaper og ble omsorgsfullt tatt vare på, samlet inn, bevart, og vist fram til de troendes tilbedelse. Det ble laget kopier og replika av disse objektene som ble vist fram med samme ærefullhet som originalen, i de ulike Lenin-museene rundt om i Sovjetunionen, utfra en forestilling i slekt med den russiske ikon-dyrkelsen, der en avbildning av en hellig figur er like hellig som selve figuren. Van der Heijden bemerker at fotokopier av Lenins brev var utstilt bak skuddsikkert glass i Lenin-museet i Gorkij (Heijden 1998:11).

Alle steder hvor Lenin hadde vært, oppholdt seg i lengre eller kortere perioder, til og med steder han bare hadde sett, «og også steder der han hadde plystret og latt vannet» ifølge min venn Vladimir, fikk hellig status. På Lenin-museet i Gorkij «*the preserved area of the reserve included the places where Lenin walked, picked mushrooms and berries, hunted and met local inhabitants*» (dir. Nikolaj Tsvetovati sitert i Heijden 1998:61). Disse historiske plassene dannet viktige erindringssteder («lieux de mémoire» Nora 1984), der det kollektive minnet ble uttrykt og formidlet gjennom ulike minneritualer og seremonier.

Fig. 1. Det Sentrale Lenin-museet i Moskva ble nedlagt i 1993, og plassen foran bygget brukes i dag av kommunistene som møteplass og sted for demonstrasjoner. Foto: Marc Maure 1998.

På denne måten ble hele det sovjetiske territoriet merket opp og stukket ut med skilter, minnetavler og plater, statuer, museer av ulike typer, langs pilegrimsruter som førte til de store kultstedene, med mausoleet i Moskva som sentrum. Donald Horne beskrev under tittelen «The Passion of Lenin» (Horne1984:152) hvordan hele byen Leningrad – revolusjonens vugge i følge den sovjetiske mytologi – på den måten ble iscenesatt med flere hundre minnesmerker av forskjellige typer som merket opp og visualiserte ulike etapper og hendelser i Lenins liv og virksomhet i byen. Liknende fenomen finner vi også andre steder, som i Krasnojarsk-regionen.

I det følgende setter jeg fokus på «Lenin museumssystemet» i egentlig forstand, dvs. på institusjonene som vokste fram som et nett-

verk knyttet til det Sentrale Lenin-museet i Moskva (fig. 1). Det var selve Sentralkomiteen for det Kommunistiske Parti som eide dem, finansierte dem rikelig, og sto ansvarlig for deres innhold og aktiviteter.

I slutten av sovjettiden besto dette systemet av følgende hovedinstitusjoner:

- det Sentrale Lenin-museet i Moskva.
- 14 regionale avdelinger i form av store museer i forskjellige byer (Leningrad, Uljanovsk, Samara, Kazan, Kiev, Krasnojarsk, Baku, Tsjkent og andre).
- 27 minne-museer i ulike anlegg, hus, leiligheter og bygg viktige i Lenins biografi.
- 21 Lenin-museer i utlandet (Finland, Frankrike, Tyskland, Sveits, Polen, Tsjekkoslovakia, Kuba, Jemen, Mongolia, Laos).

Lenin-museene hadde store samlinger, og

10 det Sentrale Lenin-museet i Moskva hadde naturlig nok de aller største. De var sammensatt av mange ulike objekter, med den felles egenkap at de på en eller annen måte dokumenterte og illustrerte Lenins liv og lære. Lenins skriftlige arbeid, i form av publikasjoner, manuskripter, dokumenter og arkivalia av ymse typer, dvs. Leninismens hellige skrifter, spilte en sentral rolle. Samlingene besto ellers av personlige eiendeler, malerier, skulpturer, plakater, fotografier, flagg, mynter og medaljer, håndverkprodukter og mange andre typer gjenstander i forskjellige materialer og teknikker. En egen kategori med spesielt viktig symbolsk verdi var gavene som private personer, grupper, institusjoner eller offentlige organer fra hele verden hadde gitt til Lenin mens han levde, eller til familien og Lenin-museene etter hans død. De regionale Lenin-museene hadde originalmateriale med lokal tilknytning, men gjorde ellers stor bruk av kopier og faksimile av dokumenter og duplikat av gjenstander som var bevart ved det Sentrale Lenin-museet i Moskva.

Utstillingene i de store museene var monumentale, bygd av kostbare materialer og utformet av dyktige arkitekter og formgivere som kombinerte godt tradisjonelt håndverk med de siste mulighetene den teknologiske utviklingen til enhver tid bød på. Et hovedkjennetegn var den dominerende plassen Lenins «hellige ord» fikk i utstillingene, i form av publikasjoner og manuskripter, bøker han hadde lest, møbler han brukte mens han leste og skrev, malerier som viste ham skrivende, m.m., samt utstrakt bruk av sitater, ofte av monumentale dimensjoner.

Disse utstillingene utgjorde en oppløftende visualisering av den store fortelling om Lenins liv, satt sammen etter Partiets strikte dogme, og presentert som en lineær historisk utvik-

ling som uungåelig førte til Oktoberrevolusjonen og bolsjevikenes seier med Lenin som ufeilbarlig leder. Genremessig utgjorde det et narrativ med romantisk plot⁸, med det godes seier over det onde, ved at helten (folket) klarer å ta sin skjebne i egne hender og skaper sitt gode samfunn.

The whole exposition (ved Lenin-museet i Moskva) vividly reflects the main stages of Lenin's life and work. It begins with the formation of young Vladimir Ulyanov's worlds outlook: even as a young man he became a passionate adherent of the theory and cause of Karl Marx and Frederick Engels, and an active fighter to rally Russia's revolutionary Marxists forces into a united militant proletarian party. The exposition also reveals the great part Lenin played in world history and the victory of the October Revolution, in routing the armed forces of the Russian and foreign counter-revolution in 1918–1920, in establishing the Soviet state and laying the foundations of a new society, and of the world communist movement. (Krivosheina 1980:61)

Representasjonen av Lenin som frelser, som forløser verden fra materiell og åndelig nød var, ifølge Horne, et hovedtrekk ved utstillingene på Lenin-museene rundt om i Europa:

In the V.I. Lenin Museums, Lenin is celebrated as redeemer of human kind. Characteristically, part of the celebration is to recall the famous coups by which he changed the Russian socialist movement, and then the world ... Each bold deed is portrayed in famous paintings done in the heroic style: they are the marxist equivalent of paintings of the life of Christ and, in part, their message is the same: those who are humble, derided and oppressed can, through destiny and faith, triumph over the apparently mighty. (Horne 1984:149)

Lenin-museene hadde store besøkstall, mer i form av organiserte grupper med guiding enn spontane individuelle besøk. Skoleklasser utgjorde, som i alle sovjetiske museer, hovedde-

Fig. 2. En gruppe av Unge Pionerer på besøk i det Sentrale Lenin-museet i Moskva. Postkort fra 1960-årene.

len av de besøkende. Noen av disse museene var mer populære enn andre. Generelt sett virket de historiske anleggene med rekonstruksjon av Lenins bosted, mer attraktive enn de mer tradisjonelle museene. Særlig populære var de store historiske kompleksene, som f.eks. i Gorkij og Uljajnosk (se under), som i tillegg til å gi en sterk følelse av å være på hellig grunn, ga anledning til utflykt i fine naturomgivelser.

Lenin-museene hadde en utpreget rituell funksjon. Ulike grupper (krigsveteraner, medlemmer av partiet, etc.) brukte dem som scene for seremonier av forskjellige typer. Et spesielt kjent eksempel på det er innvielsesseremonien for de Unge Pioneerene – partiets

barneorganisasjon – som fant sted i det Sentrale Lenin-museet i Moskva, der nye medlemmer ga høytidelig løfte om evig troskap overfor Lenin og partiet, og tok imot det røde skjerfet som tegn på deres tilhørighet (fig. 2).

LENIN-MUSEENES SKJEBNE ETTER SOVJETUNIONENS SAMMENBRUDD

I 1991 forsvant Lenin-museumssystemets eksistensgrunnlag sammen med oppløsningen av Partiet, som eide og finansierte det. Lenin-museene ble brått uten ressurser og uten besøkende. Mange ble rett og slett stengt og nedlagt, etter en prosess som kunne være meget kortvarig. Van der Heijden nevner eksemplet

12 på Marx-Engels Museet i Moskva som bokstavelig talt ble kastet ut på gata med sine samlinger av unik historisk verdi (Hejden 1998:7). Det Sentrale Lenin-museet i Moskva kjempet videre fram til 1993, da det sluttet å eksistere. Andre har overlevd fram til idag med store økonomiske vanskeligheter og ved å endre den ideologiske profilen og tilpasse aktivitetene til den nye situasjonen. Andre igjen ble omdannet til en annen type institusjon. Skjebnene har vært veldig ulike, avhengig av lokale politiske forhold. Her følger en kortfattet oversikt over noen av disse museenes lodd, med vekt på det Sentrale Lenin-museets store regionale filialer.⁹

- Det Sentrale Lenin-museet i Moskva
Innsamlingsvirksomheten starter i 1920 i tilknytning til markeringen av Lenins 50 årsdag. I 1924 vedtar Partiet opprettelsen av en museumsseksjon ved Lenin-Instituttet. Det Sentrale Lenin-museet åpnes på den Røde-plass i 1936, med 34 utstillingsrom som viser 12 500 gjenstander. Pravda skriver:

The working class and all working people of the Soviet country, and the international proletariat have received not only a fine Lenin memorial, but also a new powerful propaganda weapon for Leninism, a mighty weapon for studying our Party's heroic record.

I 1991 kjemper de ansatte mot nedeleggelsen, overtar driften av museet og arbeider med å omdanne institusjonens ideologiske profil. Museet nedlegges i 1993, utstillingene demonteres og Historisk Museum i Moskva overtar samlingene. Enkelte ildsjeler har imidlertid sørget for at museet overlevde i den virtuelle verdenen, og utstillingene kan nå besøkes på internett (*Lenin Museum near Red Square, Moscow* <<http://www.stel.ru.museum>>).

- Lenins kontor og leilighet i Kreml
Leiligheten der Lenin levde med Krupskaja i

perioden 1918–23 ble bevart i sin opprinnelige tilstand og gjort tilgjengelig for publikumsbesøk kort tid etter hans død. Det ble i tillegg laget en nøyaktig rekonstruksjon av denne leiligheten inne i det Sentrale Lenin-museet, for å gi større grupper mulighet til å se den. Leiligheten ble demontert fra Kreml og rekonstruert i Lenin-museet på Gorkij i 1994.

- Lenin-museet i Gorkij ved Moskva (fig. 3)
Lenin bodde de to siste år av sitt liv og døde i 1924 i Gorkij, et ærverdig storgods utenfor Moskva. Etter hans død ble stedet bevart i den tilstand det var i hans tid, og fra 1949 ble anlegget åpent for publikum. I tilknytning til markeringen av Oktoberrevolusjonens 70-årsjubileum i 1987, ble anlegget med parken fullstendig renoveret og utvidet til å omfatte et landskapsvernområde på 10 000 hektar, og et monumentalt museumsbygg med utstillinger som tok i bruk de siste nyvinningene innen audiovisuell teknologi.¹⁰ Anlegget har stort sett blitt bevart uforandret fram til idag. Fra å være et meget populært besøkssted i sovjettiden har Gorkij vært nesten folketomt de senere årene; men anlegget har et stort utviklingspotensiale for reiseliv og fritidsaktiviteter.

- Lenin-museet i Marmor Palasset i Lenin-grad/St Petersburg
Lenin-museet som ble opprettet i 1937 holdt til i et av byens vakreste palass fra 1700-tallet. I 1991 ble museet nedlagt og utstillingene demontert. Bygget ble gitt til det Russiske Museum – Russlands største kunstmuseum – som bruker det som lokale for utstillinger av moderne kunst. Utenfor inngangsporten har en statue av tsar Alexander III erstattet en panservogn brukt av bolsjevikene under Oktoberrevolusjonen.

- Lenin-museet i Smolny Instituttet i Lenin-grad/St Petersburg
Smolny Instituttet, som ble oppført under

Fig. 3. I tilknytning til feiringen av Oktoberrevolusjonens 70-års jubileum i 1987, ble et monumentalt museumsbygg oppført i Gorkij ved Moskva, der Lenin levde under de siste årene av sitt liv. Foto: Marc Maure, 1998.

Katrine den Store som skole for yngre velstående kvinner, ble i 1917 bolsjevikenes hovedkvarter og sete for den første sovjetiske regjering. Lenin hadde sin bolig og kontor i bygget fram til 1918, da hovedstaden ble flyttet til Moskva. I 1927 ble et museum åpnet i lokalene med Lenins leilighet og kontor som hovedelement. Museet er bevart og fortsatt i drift i dag, og har utvidet sitt arbeidsfelt til å omfatte hele historien til Smolny Instituttet.

- Lenin-museet i Uljanovsk/Simbirsk Simbirsk, som var Lenins føde- og barndomsby, ble i 1924 omkalt Uljanovsk etter Lenins familienavn, og Simbirsk igjen i 1999. Museet besto opprinnelig av bevarte hus fra Uljanov-familien, bl.a. huset der Lenin ble født. I tilknytning til markeringen av Lenins 100-årsdag i 1970 ble anlegget betydelig utvidet ved bl.a. oppføring av et monumentalt utstillingsbygg i hvit marmor ved Volgas bredder. Store

delar av den gamle byen fra Lenins barndomstid ble revet ned for å gi plass til det nye komplekset. Området hadde en stor popularitet i sovjettiden, med tilstrømming av pilegrimer og turister fra hele URSS og satelittland. Idag er anlegget, som inkluderer flere historiske hus med tilknytning til Uljanov-familien, stort sett bevart som det var.

- Lenin-museet i Samara der Lenin bodde og arbeidet i 1880-årene, ble åpnet i 1989. I 1993 ble bygget og samlingene overtatt av Samara Regionalmuseum. Utstillingene ble demontert, bortsett fra den store hallen med en statue av Lenin.

- Lenin-museet i Kazan (Tatarstan) der Lenin studerte juss, ble åpnet i 1937, og er nå omdannet til et Nasjonalt Kultursenter med museumsavdeling for Tatarstans kulturhistorie. En stor del av Lenin-museets utstillinger er bevart.

- Lenin-museet i Kiev (Ukraina) ble åpnet i 1982, stengt i 1991 og utstillingene demontert. Omdannet til Ukrainas Hus, et kultursenter for kunstutstillinger, konserter, og andre aktiviteter.
- Lenin-museet i Baku (Azerbaijan) ble omdannet i 1992 til Nasjonalt Museum for Teppe og inneholder utstillinger av kunsthåndverk fra Azerbaijan.
- Lenin-museet i Bisjkek (Kirgistan) ble åpnet i 1980-åra, og omdannet til Nasjonalt Museum for Kirgistan Historie. Den første etasje med Lenin-utstillinger er bevart.
- Lenin-museet i Tasjkent (Uzbekistan) ble åpnet i 1973, og i 1992 slått sammen med Museet for Folkets Historie til Museet for Uzbekistans Historie.
- Lenin-museet i Praha (Tsjekkoslovakia) holdt til i Kinski-palasset med 26 utstillingsaler og rekonstruksjon av rommet der den 6. konferansen for Russlands Sosialdemokratiske Parti ble arrangert under Lenins ledelse i 1912. Museet ble nedlagt i 1989–90.
- Lenin-museet i Krakow (Polen) der Lenin bodde i 1913, som holdt til i Mankowski-palasset ble nedlagt i 1990 og bygget gitt tilbake til de opprinnelige private eierne.
- Lenin-museet i Paris (France) i leiligheten der Lenin bodde fra 1909 til 1912, er bevart og i drift.
- Lenin-museet i Tampere (Finland) ble åpnet i 1946, er bevart og i drift (Minkkinen 1996).

Det er vanskelig å trekke omfattende konklusjoner på bakgrunn av denne oversikten. Mange av de store anleggene på det russiske territoriet har blitt bevart, i enkelte tilfeller med betydelige deler av sine opprinnelige utstillinger. I Sentral- og Øst Europa derimot har Lenin-museene blitt raskt og fullstendig nedlagt (Praha, Krakow, Kiev). Lenin-museene som

befinner seg i Vest-Europa (Tampere, Paris) synes å være godt bevart.

LENINS SIBIRSK EKSIL

All that is associated with the memory of Lenin's stay is carefully preserved (Places associated with Lenin 1988:33)

Lenin ble forvist til Krasnojarsk-regionen i Sibir fra 1897 til 1900. Ordet Sibir fremkaller ofte negative assosiasjoner, som umenneskelig kaldt klima og grusomme arbeidsleire. Slik har Sibir i realiteten blitt opplevd av mange deporterte gjennom historien, men ikke av Lenin. Her er historien.

I 1895 blir Lenin arrestert i St Petersburg. Etter å ha tilbrakt ett år i fengsel er han dømt til 3 års forvisning. Han er 27 år gammel. Han ankommer Krasnojarsk i mars 1897, hvor han arbeider i byens biblioteker og knytter kontakt med andre politisk forviste, i påvente av avreisen til det endelige forvisningssted. Han søker myndighetene om å bli sendt til regionens milde sørlige del på grunn av sin dårlige helsestilstand, noe som blir innvilget. Han ankommer sitt bestemmelsessted, landsbyen Sjusenskoje ved byen Minusinsk i mai 1897.

Minusinsk-distriktet i Krasnojarsk-regionens sørlige del er et grenseområde, både naturmessig – den store taigaen blir ertstattet av steppene fra Sentral-Asia –, og kulturelt – Jernisei danner her et skille mellom områder kolonisert av russere fra 1600-tallet og andre dominert av mongolske og tyrkiske folkeslag. Det er et sted for eksil, der tsaren gjennom hele 1800-tallet har forvist deltakere fra opposisjonelle grupper i Russland, Polen og andre deler av det store riket.

Noen måneder senere kommer Nadezjda Krupskaja, som han traff i det revolusjonære

miljø i St Petersburg. De gifter seg religiøst og installerer seg i eget hus. Krupskaja kommer til å bli Lenins trofaste livsledsager, medarbeider, assistent og sekretær med ubegrenset hengivenhet. Lenin og Krupskaja forlater Sjusenskoje og Sibir i januar 1900.

Oppholdet i Sibir ble en fruktbar periode for Lenin. Han avsluttet arbeidet med sin første bok «Den russiske kapitalismens utvikling», oversatte utenlandske verk, førte en stor korrespondanse, leste og skrev mye. Han møtte regelmessig andre politisk forviste i distriktet, drev med juridisk og politisk arbeid i forhold til de lokale bøndene, og dyrket et aktivt friluftsliv med turer, jakt, svømming, skøyter, bærplukking etc.

Hvis en skal tro den sovjetiske mytologien var Lenins liv i Sjusenskoje

filled with unceasing work. ... Lenin loved the mighty Siberian nature To this day people in Shushenskoye point out the steep banks of the Yenisei from which Lenin often loved to watch the sunsets. Lenin often engaged in athletics, considering that a revolutionary, whose life is dedicated to struggle and abounds in privations and difficulties, must be hardy, enduring and strong in both body and spirit. (tekst fra utstillingene på Lenin-museet i Moskva, <<http://www.stel.ru.museum>>). «The conditions of the exile: endless check-ups by the police, the narrow customs of remote provinces, separation from most relatives and friends, isolation from cultural centres and the revolutionary milieu, and, in addition, lack of political rights and prohibition to work in the chosen profession proved to be a hard trial for the staunchest of people. Some broke down spiritually and physically, and that was exactly what the powers-to-be counted on. But this did not happen to Lenin. His dedication to the great cause of transforming society on the basis of the Marxist teaching was an inexhaustible source of revolutionary optimism for him. (Places associated with Lenin 1988:83)

I sin biografi (Volkogonov 1995) foretok Dimitrij Volkogonov en omfattende dekonstruksjon av Lenins myte, bl.a. hva angår hans opphold i Sibir.

Eksilet i Sjusenskoje hadde ikke vært stort mer enn en tvungen tre år lang ferie. Han syntes det var rimelig å anmode om et bedre sted å bo «på grunn av min dårlige helse», ingen tvang ham til å arbeide, han ble ikke på noen måte sperret inne. ... Men til tross for sin «dårlige helse» skrev Lenin hjem til familien at «bortsett fra å gå på jakt og svømme, tilbringer jeg mesteparten av tiden med å gå lange turer» ... og selv om det var «umulig å få tak i hjelp til husarbeid», var han «fornøyd med leiligheten og maten», hadde «lagt på seg og blitt brun av sol ...».

Og Volkogonov tilføyer:

Tilværelsen for en politisk landsforvist person var uendelig mye lettere under tsaren enn den senere ble under sovjetregimet, der fangene først måtte bygge sine egne leirer og deretter fylle dem (Volkogonov 1995:62–63).

Krasnojarsk-regionen fikk senere mange leirer fra GULag, blant annet i Khakassias kullgruve-distriktet, ikke langt fra Lenins forvisningssted, på den andre siden av Jenisei. Bøndene i Shushenskoje-området, som «had learned to love Lenin» og så ham forlate landsbyen «with expressions of gratitude and wishes of good luck» (Places associated with Lenin 1988:142) ble som mange andre bønder i hele Russland, ofre for massedeportasjonen som tok til i 1930, i tilknytning til tvangskollektiviseringen av landbruket.

Alle spor etter Lenins opphold i Krasnojarsk-regionen ble objekt for en omfattende bevarings- og tilretteleggingsprosess.

Today thousands of people travel to Siberia to see the places where Lenin lived. ... The towns and villages of Eastern Siberia have changed beyond recognition in

Fig. 4. Friluftsmuseet i Sjusjenskoje ble oppført i 1970 for å markere 100-års jubileet for Lenins fødsel, med 30 bygninger fra det gamle bondesamfunnet i distriktet. Foto: Marc Maure, 2002.

the intervening decades ... But all that is associated with the memory of Lenin's stay is carefully preserved. (Places associated with Lenin 1988:33).

Hans nærvær og bevegelser ble systematisk markert og synliggjort gjennom et utstrakt nettverk av forskjellige anlegg, som på slutten av sovjettiden besto av følgende hovedelementer:

- De store museene i Sjusjenskoje og Krasnojarsk (nærmere beskrevet under)
- Historiske miljøer som bolighus og andre bygninger der han hadde bodd og arbeidet, ble bevart og restaurert i sin «opprinnelige» stand og utstyrt med utstillinger.
- Andre typer anlegg som f.eks. stråhytta Lenin pleide å overnatte i under sine jaktturner

ved Perovo-innsjøen, og den store hjuldampbåten "Sankt Nikolaj" som han reiste med på vei til Sjusjenskoje og som ble bevart som del av Lenin-museumskomplekset i Krasnojarsk.

- En stor mengde av minnesmerker i form av bautastein og minnestøtte av forskjellige typer ved veikryss, utsiktspunkt og andre steder i landskapet der Lenin hadde vært eller pleide å bruke i en eller annen sammenheng.
- Tallrike minneplater på fasader til jernbanestasjoner, offentlige bygninger, private hus, bibliotek, båtterminaler etc som Lenin hadde besøkt.

Mange av disse anleggene og minnesmerkene er fortsatt på plass i dag. Det gjelder de store museene i Sjusjenskoje og Krasnojarsk, som har gjennomført en vellykket fornyelse,

Fig. 5. Museet Sjusjenskoje fremstår idag som et folkemuseum av den type vi kjenner godt i Skandinavia, med bl.a. demonstrasjon og salg av tradisjonelt håndverk. Foto: Marc Maure, 2002.

og i høyeste grad museet i Krasnojarsk som på mange måter er blitt en av de mest interessante museene i hele det nye Russland.

SJUSJENSKOJE MUSEUM — FRA SOVJETISK MONUMENT TIL FRILUFTSMUSEUM OM DEN SIBIRSKES BONDENS LIV

Anlegget på Sjusjenskoje var en av Sovjetunionens mest kjente monumenter knyttet til Lenins minne. Allerede i 1930-åra ble de to husene der Lenin hadde bodd, bevart og innredet i den tilstand de befant seg i under hans tid. Anlegget ble sterkt utvidet i tilknytning til feiringen av 100-års jubileet for Lenins fødsel i 1970. Det ble opprettet et stort friluftsmuseum ved å rive ned landsbyens eksisterende bebyggelse mellom og rundt de to bevarte husene, og fylle det frigjorte området med bygninger fra den tradisjonelle bondekulturen som ble hentet i distriktet (fig. 4). Det ble også oppført et eget bygg for administrasjon, arkiv, butikk og skiftende utstillinger. I tillegg styrte det nye museet over et nettverk av forskjellige anlegg rundt i distriktet, med hus og minnesmerker av ulike typer knyttet til Lenins opphold. Det gjaldt f.eks. hus i forskjellige landsbyer til andre eksilerte som han kjente og besøkte, til og med hus der han bare hadde overnattet én gang eller deltatt på ett møte. Byen fikk samtidig en moderne infrastruktur, som flyplass, ny båtterminal og hotell for å ta imot en stor tilstrømming av besøkende.

Fig. 6. Lampen brenner forstatt idag på Lenins skrivepult i huset hvor han bodde under sitt eksil i Sjusjenskoje, som ble bevart i sin originale tilstand i 30-åra, og dannet kjernen til friluftsmuseet oppført senere. Foto: Marc Maure 2002.

Selve friluftsmuseet besto av ca. 30 tømmerbygninger fra den gamle bondekulturen i distriktet, for det meste gårdsbygninger samt landhandleri, smie, kro og politikontor med tilhørende fengsel. De to husene der Lenin hadde bodd var iscenesatt med «opprinnelige» gjenstander, slik at de besøkende på en så realistiske måte som mulig kunne foreta en reise tilbake i tiden og oppleve Lenins leve- og arbeidsvilkår. Enkelte hus var innredet med tematiske utstillinger som f.eks. «Lenins revolusjonære aktiviteter i St Petersburg», «Brev sendt av Lenin til sin familie», «Lenins ideer lever fortsatt» etc. De andre husene var brukt til miljørekonstruksjoner som viste bondelivet i gamle dager, med den eksplisitte målsetting å illustrere sosiale forskjeller under tsarens tid.

Under 1990-åra gjennomgikk museet en omorganisering og ny orientering. Etter en periode der museet var truet av nedleggelse, ble det omdannet til en institusjon viet historien til det tradisjonelle bondesamfunnet i Sør-Sibir. Utstillingene om bolsjevikenes seiersgang har blitt demontert, og erstattet av miljørekonstruksjoner med originale gjenstander fra bondelivet. Husene der Lenin bodde er bevart med sin innredning, og den engelske forfatteren Colin Thurborn som besøkte Sjusjenskoje i slutten av 1990-åra, gir følgende beskrivelse av stedet (fig. 6).

The rooms are polished, exact, austere. Here are his high desk and wash-basin. Here are the two iron beds where he and Nadezhda Krupskaya slept, after they married in exile. Under the gaze of their wardens, the

Fig. 7. For å huse Lenin-museet i Krasnojarsk ble det i 1987 reist et monumentalt bygg i rød granitt på en høyde ved Jeniseis bredde. Foto: Marc Maure, 1996.

objects seem heavy with mana. Was this his teapot, his spoon? His ice-skates (made in Germany) dangle from a nail: his feet were small. Under that wattle arbour outside, drowned by hop foliage, he worked in summer on the articles which would become scripture. The floorboards creak with the warp of later years. I peer into his cracked mirror .. (Thubron 2000:95)

Idag er selve friluftsmuseet bevart i sin helhet og bygningene godt vedlikeholdt. Museet fremstår, hva angår både det fysiske anlegget og aktivitetene det er ramme for, som et folkemuseum av den type vi kjenner godt i Skandinavia, med lokale grupper som demonstrerer gamle dyrkingsmetoder og håndverk, folkemusikk og -dans i tradisjonelle kostymer (fig. 5).

Den store publikumstilstrømningen forsvant med Sovjetunionen. Flyplassen er nå stengt og det store hotellet forfaller. En viktig brukergruppe, om ikke den største, er skoleklasser som kommer på besøk for å lære noe om bøndenes liv under tsarenes tid. Sjusjensko-

je får også besøk av busser med utenlandske turister, på vei sørover mot Khakassias arkeologiske monumenter og Tuvas sjamaner og strupesangere. Dette er foreløpig små grupper, men det er ikke utenkelig at turismen kommer til å øke betraktelig i årene som kommer. Stadig flere russiske turoperatører organiserer reiser til dette grenseområdet mellom Sibir og Mongolia, som unektelig representerer en enorm rikdom både naturmessig, etnisk og arkeologisk.

KRASNOJARSK MUSEUMSSENTER – FRA LENIN MUSEUM TIL EUROPA- RÅDETS MUSEUMSPRIS

«It is the place of meeting with the past and the present in the newly arising Russian culture» (Shubsky 1995:1)

Krasnojarsk-avdelingen av Det Sentrale Lenin-museum var en av de aller siste som ble bygd. Det åpnet i 1987 i tilknytning til Lenins 117.

20 årssdag, og kort tid etter, i 1991, hadde det opphørt å eksistere. Institusjonen kom under regionens administrasjon, fikk nytt navn «Krasnojarsk Kultur-, Historisk- og Museums-senter» og nye funksjoner. Omdanningsprosessen som karakteriserer dette museet ble på mange måter atypisk, og fikk kvaliteter som unektelig plasserer det i en særstilling, som en spesielt dynamisk og banebrytende institusjon.

For å huse Lenin-museet ble et monumentalt bygg i rød granitt reist på en høyde ved Jeniseis bredde (fig. 7). Museet hadde store utstillingsarealer over flere etasjer som ble brukt til en permanent og imponerende presentasjon av Lenins liv og virke, utfyllt med utstillinger som satte fokus på sibirske hendelser og historiske personer. De vanlige dokumentene, fotografiene, replika og gavene var presentert i en luksuriøs ramme av polert granitt, røde draperier og imponerende konstruksjoner i aluminium (fig. 8). Krasnojarsk-regionen er en av verdens største produsenter av metallet. Utstillingene hadde også tablåer med voksfigurer og dioramaer, en gammel teknikk fortsatt brukt i Russland med imponerende resultat, og helt moderne virkemidler som bl.a. et avansert multiskjerm-system for audiovisuelle framvisninger.

Fra 1991 ble utstillingene etterhvert endret og skiftet ut. Etter en periode der en vurderte å demontere alle de opprinnelige utstillingene fra Lenin-museet, ble det besluttet å ta vare på en viktig del av dem. Det gjelder i hovedsak utstillingene i den «Røde Hall», selve «hertet» i Lenin-museet, med framstillingen av begivenhetene som fant sted fra Oktoberrevolusjonen i 1917 til Lenins død i 1924, med en statue av Lenin i hvit marmor som symbolsk midtpunkt (fig. 9–10).

It was this part of the exhibition which was left as me-

Fig. 8. Museet i Krasnojarsk har store utstillingsarealer over flere etasjer, som opprinnelig var brukt til en permanent og imponerende presentasjon av Lenins liv og virke. Foto: Marc Maure, 1996.

morial according to the conception of the Krasnoyarsk Museum and Culture Center, not so much as attribute of respect to the passed time but as standard of the museum exposition of this type, and as a visual proof of myths which were believed in for a long time» (Shubsky 1995:10).

Denne utstillingen eksisterer fortsatt idag, men den «Røde Hall» brukes etter behov og ganske respektløst som areal for andre utstillinger. For

Fig 9–10.
Utstillingene i den
«Røde Hall», som
fremstiller perioden
fra Oktoberrevolus-
jonen i 1917 til
Lenins død i 1924,
med en statue av
Lenin i hvit
marmor som
symbolsk midt-
punkt, har blitt
bevart.

Foto: Marc Maure,
1996 og Krasno-
jarsk Museumssen-
ter, 1995.

22 to år siden hadde man der satt opp en meget rystende utstilling om Gulags historie i Krasnojarsk-regionen, uten å skjule noen av Lenins portretter, skrifter og gaver.¹¹

Det finnes også rester av de opprinnelige utstillingene på forskjellige steder i bygget, og de inngår ofte i spesielle sammenstillinger, på grunn av det store mangfoldet av utstillinger og aktiviteter som til enhver tid finner plass i museets mange etasjer og store arealer. F.eks. står det bevarte dioramaet om «Lenin i Sjusjenskoje» – med lyd, lyseffekter og vindmaskin – nå klemte mellom akvarier med salg av fargerike tropiske fisk, og en gripende utstilling om Afghanistan-krigen som ved hjelp av dokumenter, fotografier og stemningsskapende belysning, formidler følelsene til soldatmødrene som har mistet sine sønner. Disse sammenstillingene av ulike temaer og elementer er et slående fenomen, som kan virke forvirrende og noe sjokkerende for oss som kommer utenfra. I våre egne museer har vi bedre kontroll, synes vi nok, over historien og hvilke temaer og gjenstander det er faglig og moralsk forsvarlig å vise sammen. Samtidig er denne historiske uorden som disse utstillingene demonstrerer, symptomatisk for en overgangssituasjon der plassen en skal gi fortiden ikke enda er helt fastlagt.

I løpet av 1990-årene har museets målsetting og virksomhet vært gjenstand for store endringer. Under ledelse av den dynamiske direktør Mikhail Sjubskij har det utviklet seg til å bli en tverrfaglig institusjon og et allsidig kultursenter – med utstillinger, forestillinger, arrangementer, konferanser, messer for næringslivet, etc. – som spiller en sentral rolle i byens og regionens kulturliv. Museets virksomhet bygger på et omfattende kontaktnett med museer, kulturinstitusjoner, universiteter, bedrifter m.m. i Krasnojarsk, og andre deler

av Russland. Museet har også utviklet gode kontakter med internasjonale miljøer, og samarbeider bl.a. med UNESCOs «Transition project» som støtter opp «*the active role of museums in the process of transition from totalitarian regimes to democratic ones*».

Det store bygget inneholder lokaler for ulike prosjekter, grupper og organisasjoner. Det gjelder bl.a. Krasnojarsk-avdeling av «Memorial», organisasjonen opprettet i 1988 for å dokumentere GULags historie, og som i så henseende gjør et unikt og meget betydningsfullt arbeid på nasjonal basis. Bygget huser også et multietnisk kultursenter, der organisasjoner for arktiske urfolk, armeniere, grekere, georgiere, jøder, koreanere, lettere, litauere, tyskere, polakker, tatarer, ukrainiere, finner, estere og andre etniske grupper i Krasnojarsk, disponerer lokaler for sine aktiviteter.

Hjuldampbåten «Sankt Nikolaj» som Lenin brukte i 1897 på vei til sitt eksil i Sjusjenskoje, ble i tilknytning til åpningen av Krasnojarsk Lenin-museum i 1987, restaurert, satt på land utenfor museet og innredet med en utstilling om Lenins reise. Båten står på samme sted idag og driver en populær kafé om sommeren. Båten er dessuten et must for fartøyverninteresserte. Den ble bygget i 1870-åra i Skottland, og er faktisk den eneste som er igjen av de mektige fartøy som før i tiden seilte på Jenisei. «*Jeg vet ikke riktig om det er så mange ting vi kan takke Lenin for her i Sibir*» sa Sasha fra museet en gang til meg, mens vi satt på dekket og nøt solnedgangen over Jenisei, «*men en ting er sikkert, og det er at uten hans besøk hadde ikke Sankt Nikolaj blitt tatt vare på*».

Krasnojarsk Museumssenter tok i 1995 to viktige initiativer som har vist seg å være suksessrike. Det opprettet organisasjonen «Open Museum Association», med den målsetting:

to enable the development of museum affairs through approval in society of an open model of the museum, harmoniously combining in its activities the interests of museum professionals with the interests of society.

Organisasjonen, som nå er selvstendig, samler medlemmer fra hele Sibir og andre deler av Russland, og står for et variert aktivitetsprogram på nasjonal basis med publikasjoner, utstillinger, festivaler, kurs, workshops, m.m. Samme år opprettet museet *Krasnojarsk International Museum Biennale*, som er en stor utstillingsfestival, med konkurranse omkring et felles tema, ledsaget av et omfattende program med seminarer, konserter og andre arrangementer. Biennalen er en hovedbegivenhet innenfor museumsverdenen i Russland, og den arrangeres med både russisk og internasjonal deltakelse. Forrige biennale, arrangert i juni 2001 med utgangspunkt i temaet «Art of Memory», samlet ikke mindre enn 70 deltakere. Neste biennale, som blir den femte, finner sted i september 2003 med hovedtemaet «Fiction of History».

I 1998, var Krasnojarsk Museumsenter æret med – noe overraskende idet det ligger dypt inne i Asia – Europarådets museumspris...

The jury decided to award the prize in recognition of the spirit of enterprise, creativity and resourcefulness of this museum center, which despite financial constraint and an outlying location has assumed a pivotal role within the vast Russian Federation. They also pointed out that it symbolized the changes which had taken place in Russia since 1991 and had shown an outstanding commitment to the cause of co-operation between European museums.

De kvaliteter som karakteriserer Krasnojarsk museumssenter er sårbare, og alltid avhengige av en gunstig politisk kontekst, noe som jeg ble påminnet om under min siste samtale med

dir. Mikail Sjubsikij i september ifjor. «*Nei, jeg kommer ikke til å delta.*» sa han «*Dette er en viktig periode nå, og jeg må være til stede her i Krasnojarsk... jeg vet ikke hva som kan skje....*». Vi var på veg til flyplassen og hadde nettopp kjørt forbi den nye og store Coca Cola-fabrikken utenfor Krasnojarsk. Jeg hadde spurt ham om han hadde tenkt å delta på den store konferansen som Europarådet arrangerte i Portugal noen uker senere, for tidligere vinnere av den Europeiske Museumspris. Dette var i september 2002, og alt i Krasnojarsk-regionen handlet om det kommende guvernør-valget. Den tidligere guvernøren, den karismatiske general Alexander Lebed – helt fra Afghanistan og Tsjetsjenia, presidentkandidat og Jeltsins statsråd – hadde tragisk omkommet i en helikopterulykke i april. Det hadde siden foregått en hard kamp mellom ulike grupper, for det meste i kulissene, for å få kontroll over regionen og dens enorme naturressurser. Kulturlivet og museene holdt pusten, og turde ikke å foreta seg noe før de visste hvem som skulle lede den nye regionale administrasjonen. Museumssenteret hadde begynt å føle press fra innflytelsesrike grupper, som ønsket en profilering og bl.a. signaliserte at museets multietniske kultursenter kunne nedlegges for å frigjøre arealer for kommersielle aktiviteter...

MOT OVERGANGENS SLUTT

Lenin-museenes skjebne etter Sovjetunionens oppløsning, illustrerer prosesser som er typiske for revolusjonære perioder, dvs. situasjoner med en gjennomgripende omveltning av et samfunnssystem og grunnleggende oppgjør med fortiden.

Dette oppgjøret med fortiden er preget av to motstridende fenomener. På den ene siden, omfattende ødeleggelser av minnesmerkene og

monumentene fra det gamle systemet. Disse destruksjonene både danner en spektakulær markering av et innvielsesbrudd og fungerer som ofringsseremonier iscenesatt for å fordrive fortiden. Dette er det dominerende bildet som en generelt har fra revolusjonene. Men det foregår samtidig en prosess med motsatt effekt, dvs. et omfattende arbeid for bevaring av monumentene fra det gamle systemet. Dette er et fenomen som ofte kommer i skyggen av ødeleggelsene, men som ikke desto mindre er sentralt og betydningsfullt. Det nye systemet (re)konstruerer sin egen kulturarv, ved å tilegne seg, omdefinere og konvertere elementer fra det gamle, og gir dem en ny ideologisk funksjon som f.eks. «folkets eiendom». Dette skjer bl.a. i form av opprettelse eller omdanning av museer, der kulturminnene blir tillagt et nytt meningsinnhold. De unge revolusjonære statene er faktisk store museumsskape-re,¹² og ofte pionerer med hensyn til utvikling av nye museumsmodeller. Det er nok å nevne den franske revolusjon med opprettelse av de første offentlige museene – Le Louvre og flere andre –, og den bolsjeviske revolusjon med opprettelse av de første museene for samtidskunst.

Dette oppgjøret med fortiden som karakteriserer samfunn i en revolusjonær tilstand, med konstruksjon av en ny historie og kulturarv, er en langvarig prosess som går gjennom ulike faser. Lenin-museenes utvikling illustrerer dette. I 1990-årene var de i en overgangstilstand, som vi kan – ved å bruke terminologien fra studiet av overgangsritualer¹³ – karakterisere som en fase av liminal karakter. Etter en intens og kortvarig innledende fase knyttet til oppløsningen av Sovjetunionen, kjennetegnet ved brudd og løsrivelse fra fortiden, kom disse institusjonene i en liminal tilværelse, dvs. en midlertidig situasjon preget av vedvarende og

noe tvetydige endringer, med fellestrekk både fra den forutgående fase og den som følger etterpå. Mye kan tyde på at denne terskelfasen nå er i ferd med å bli avsluttet, og at den siste fasen – reintegrasjonsfasen – er innledet. Den blir kjennetegnet ved en tilbakevending til stabiliteten, og vil vise den endelige utformingen disse museene skal få.

I løpet av de neste årene kommer vi til å se om det verdifulle som ble skapt i de russiske museene i 1990-årene blir noe varig, eller bare var et slags kreativt eksperiment i en heldig periode, der det nye Russland fortsatt hadde alle muligheter åpne foran seg.

NOTER

1. Krasnojarsk-regionen (2,5 mill km²) i Sibir er Russlands nest største administrative enhet. Byen Krasnojarsk, som befinner seg ganske nøyaktig på Euro-Asias geografiske midtpunkt, har ca. 1 mill. innbyggere. Den mektige Jenisei-floden binder regionen sammen langs 3000 km, fra mongolske områder i syd til det arktiske Karahavet i nord. Regionen har 3 mill innbyggere som representerer mer enn 100 forskjellige etniske grupper, sammensatt av urbefolkningsgrupper samt etterkommere av kolonister og deporterte. «Landet som ikke er representert i GULag, eksisterer ikke», sa et russisk ordtak, og i regionen finnes tallrike minner fra Stalins konsentrasjonsleirer. Naturressursene hører til de aller rikeste i verden, innen vannkraft, olje, gass, kull, metall, skog, m.m. Økonomien er preget av stor industrivirksomhet og omfattende miljøproblemer. Industribyen Norilsk i nord utgjør sannsynligvis verdens største enkeltkilde av luftforurensning. Ved tidligere «hemmelige» byer der atomvåpen ble produsert, ligger deponi av plutonium og annet radioaktivt avfall. Krasnojarsk-regionen var stengt for kontakt med utlandet fram til 1991.

2. Denne teksten bygger i meget stor grad på muntlig informasjon fra forskjellige personer i Russland. Jeg er spesielt takknemlig vis-à-vis dir. Nikolaj Nikisjin (Senter for Museumsutvikling v. Det russiske institutt for kulturforskning, Kulturdepartement, Moskva), dir. Mikhail Gnedovsky (Kulturprogrammer, Open Society Institute v. Soros Stiftelse, Moskva), prosjektleder Vladimir Dulkelskij (Senter for Museumsutvikling, Moskva) og dir. Mikail Sjubskij (Krasnojarsk Museumssenter), for at de har delt sine kunnskaper og refleksjoner om Lenin-museumssystemet med meg.
3. Museet om Vladimir Majakovskij, poet og billedkunstner (1897–1930), befinner seg i anlegget til det lugubre Lubjanka, dvs. hovedkvarter og fengsel for KGB, som faktisk sto bak prosjektet, finansierte det med stor generøsitet og ga omfattende frihet til teamet som på bakgrunn av Majakovskijs liv og idealer fikk laget en ny versjon av Russlands historie i det 20. århundret. «*KGB skulle bevise at de til tross for alt ikke var barbarer*» kommenterte min venn Vladimir.
4. Oversettelse av Pierre Noras begrep «lieu de mémoire» i Nora:1984, dvs. sted der den kollektive erindring kommer til uttrykk.
5. Anne Eriksens oversettelse av Noras sitat i hennes bok «Historie, minne og myte», Oslo 1999:87
6. Tidlig i 1990-årene ble skulpturer av Lenin, Stalin og andre historiske personer, som var blitt fjernet fra sin opprinnelige plassering i det urbane landskapet, innlemmet i samlingene til Tretjakov Galleriet, det store kunstmuseet i Moskva, og utstilt i en park utenfor museet. I 1993 åpnet Szobor-parken ved Budapest i Ungarn, med en stor samling av monumentale skulpturer fra sovjettiden (Losonszy 1999). Grútas-parken som åpnet i 2000 i Litauen, representerer et liknende fenomen (Lubyte 2001).
7. I følge en meningsmåling nylig foretatt blant Moskvas befolkning, mente 59 % av de spurte at Lenin burde fjernes fra mausoleet og begraves, noe som utgjorde en liten økning i forhold til tidligere undersøkelser (Nikolai Popov «What to do with Lenin's Corpse?», New Times febr. 2003).
8. Jfr genrekategoriene utviklet av Hayden White i «Metahistory. The Historical Imagination in 19th Century Europe», Baltimore 1973.
9. Denne oversikten danner et skjematisk bilde av situasjonen, slik jeg har greid å rekonstruere den så langt, på bakgrunn av ulike kilder.
10. Under mitt besøk på Gorkij i 1998 fikk jeg dessverre ikke mulighet til å oppleve stedets berømte multimedia-tablåer – med utsøkt samspill mellom voksfigurer, lyd, slides- og videoframvisning og andre effekter – fordi museet ikke hadde råd til å betale strømmen.
11. Jeg fikk personlig mulighet til å bruke hallen i tiknytning til Krasnojarsk Biennale 2001, til en utstilling av fotografier som den norske polfarer og fredsprisvinner Fridtjof Nansen tok under reisen han foretok i Krasnojarsk-regionen i 1913. Dette ble et svært spennende prosjekt, på grunn av konfrontasjonen som oppsto med de sterkt symbolskt belastede omgivelsene, og den fascinerende muligheten det ga til å bygge opp fortellinger på tvers av etablerte historiske linjer.
12. Det kan virke paradoksalt at mange museer ble opprettet i Russland under selve borgerkrigen. Under denne meget turbulente perioden ble deres antall fordoblet, fra 213 i 1917 til 457 som fulgte Oktoberrevolusjonen i 1920 (Gosselin 1993:20).
13. Se Arnold Van Gennep 1981 *Les rites de passage*. Paris og Victor Turner 1969 *The Ritual Process – Structure and Anti-Structure*, New York.

BIBLIOGRAFI

Boym, Constantin. 1992. *New Russian Design*. New York.

- Carrère d'Encausse, Hélène. 1998. *Lénine*. Paris.
- Gosselin, Aurélie. 1993. *La politique des musées russes 1917–1991*. Paris.
- Heijden, Marien van der (ed.). 1998. *Museums in Revolution; four historical museums in Moscow*. Amsterdam.
- Horne, Donald. 1984. Communist Europe In *The great museum; the Re-Presentation of History*. London 145–161.
- Krivosheina, G.S. Museum Leniniana. In Antonova, I. A. & m.fl. (ed.), 1980. *Museums in the USSR; How Soviet Museums Protect Historical and Cultural Monuments*. USSR Ministry of Culture Moscow.
- Lenin Museum near Red Square, Moscow*. <<http://www.stel.ru.museum>>
- Losonszy, Anne-Marie. 1999. Le patrimoine de l'oubli; le parc-musée des statues de Budapest. *Ethnologie française* (XXIX/3):445–452.
- Lubyte, Elona. 2001. About strategies of opening and openness in lithuanian museology. *Nordisk Museologi* (1–2): 185–192
- Minkkinen, Aimo. 1996. The Lenin museum in Tempere, *Nordisk Museologi* (2): 131–138.
- Moynahan, Brian. 1995. *Russlands århundre*. Oslo.
- Nora, Pierre. 1984. Mémoire et Histoire in *Les lieux de mémoire*. Paris
- Places associated with Lenin in Siberia – an illustrated guidebook*. 1988. Moscow.
- Shubsky, Mikhail. 1995. *Krasnoyarsk Culture-, History- and Museum Senter*. Krasnoyarsk
- Thubron, Colin. 2000. *In Siberia*. London.
- Tumarkin, Nina. 1997. *Lenin lives! – the Lenin cult in Soviet Russia*. Cambridge.
- Volkogonov, Dmitri. 1995. *Lenin; liv og lære*. Oslo.

SUMMARY

A hundred years with Lenin in Siberia

Since 1991, the year that saw the dissolution of the Communist Party and the collapse of the Soviet Uni-

on, the museum system in Russia has been deeply marked by an ongoing transformation. In the 1990s the museums became important actors in the process aimed at redefining Russian understanding of the past and rewriting Russian history.

A major feature of the system was the extensive network of institutions and memorials focusing on the life and work of Lenin. Its wide geographical positioning was a core element in the cult of Lenin and served as an important strategy in maintaining his canonization. The hub of this network of museums was at the Lenin museum in Moscow, which was owned and financed by the Central Committee of the Communist Party.

With the dissolution of the Communist Party in 1991 the network lost both its visitors and its financial support, in effect its *raison d'être*. Many of the museums simply closed and their activities were discontinued, others survived after a thorough reorientation of their work.

Lenin had been banished to the Krasnoyarsk region in Siberia from 1897–1900 and in Soviet times the traces of his stay there became the object of scrupulous preservation to which the public were offered access. Many of these sites and memorials still exist. The big museums of Sjusjenskoje and Krasnoyarsk are the primary examples. They have succeeded to carry out an impressive programme of renewal. The Krasnoyarsk museum has been particularly successful and has become one of the most interesting museums in the new Russia.

Marc Maure, freelance konsulent innen museumsutvikling, utstillingsproduksjon og undervisning i museologi. Styremedlem i ICOFOM (ICOM's International Committee for Museology).

Nåværende arbeid for samiske museer i Nord Norge, samt prosjekter i Sibir og Ecuador

Adr. Skarvaveien 95, N-1350 Lommedalen, Norge.

Tel. +47 67 56 07 47, +47 92 61 57 09

E-mail: museo@online.no